

BIRKA

Historický kontext

Na konci vendelského období, v druhé polovině 8. století, představovalo Švédsko (dnešní Uppland a okolí jezera Mälaren s centrem ve Staré Uppsale) poměrně sjednocený mocenský celek. Od roku 700 Švédové podnikali expanze a ovládli vojensky i obchodně baltskou oblast. Na jezeře Mälaren se také od 2. století nacházelo jedno z největších obchodních center Skandinávie – ostrov Helgö. O významu této obchodní stanice svědčí fakt, že archeologické nálezy obsahují např. sošky Buddhy ze severní Indie a franské sklo. Je jisté, že již v předvikinské době se ve Švédsku nacházelo město, které mělo kontakty se západní Evropou a orientem. V druhé polovině 8. století se objevuje město Birka (název znamená buď „bříza“ nebo „obchodní stanice“) na ostrově Björkö a přejímá od stanice Helgö kontakty. Navázala na obchodní tradici tohoto regionu a stala se nejvýznamnější obchodní stanicí ve Skandinávii. Dalšími významnými obchodními stanicemi té doby bylo Haithabu v Dánsku a Kaupang v Norsku.

O Birce vypovídají pouze dva soudobé prameny – Rimberův *Život Ansgara* (cca 870) a *Činy biskupů hamburského kostela* (cca 1076) od Adama Brémského. Nutno však podotknout, že Adam Brémský o městu píše až po jeho zániku a své poznatky čerpá právě z *Života Ansgara*. Také je třeba zdůraznit, že název Birka se objevuje pouze v latinských pramenech.

Historický vývoj

Za zakládáním skandinávských obchodních stanic stojí upevňování postavení krále. Král takové město totiž zakládal a spravoval s vidinou zisků, které plynuly z obchodu. V druhé polovině 9. století byla královská moc tak silná a společnost natolik stabilizovaná, že byla schopná kontrolovat zahraniční obchod. Starší obchodní stanice Helgö vládla místní náčelnická elita, zatímco Birka spadala pod vládu krále. O tom svědčí fakt, že na sousedních ostrovech Adelsö a Munsö se nacházely královské dvorce.

Poprvé se Birka vynořuje z písemných pramenů k roku 829, kdy je do Švédska podniknuta první misie vedená Ansgarem. Jejím cílem je právě Birka, což svědčí o faktu, že město bylo velmi významné (nejhustěji obydlené, nejčastěji navštěvované apod.). Ansgar byl přijat švédským králem Bjørnem z Mohyly (*Bjorn at Haugi*) a dostal od něj povolení postavit v Birce kostel. Ansgar v Birce zůstal jen dva roky a roku 831 se stal hamburským arcibiskupem, měl tudíž povinnosti jinde a musel Birku opustit. Křesťanství v Birce nezakořenilo a christianizační snahy přišly vniveč. Ansgar se do Birky vrátil znovu roku 854, kdy byl králem jistý Óláf. Ani po této návštěvě se křesťanství neuchytilo. Další misie do Švédska byla podniknuta ve 30. letech 10. století a byla opět iniciována hamburským arcibiskupstvím. Jeho arcibiskup Unni se vydal do Birky, kde roku 936 onemocněl a zemřel. V této době měl švédskému království vládnout král Ring.

Birka se v pramenech objevuje také kolem roku 850 v souvislosti s vyhnaným švédským králem Qnundem Uppsalou (*Qnundr Uppsali*), který byl bratrem Bjørna z Mohyly. Qnund připlul do Birky s dánskou flotilou o 21 lodích a slíbil Dánům, že po vyplenění města získají velké bohatství. Nakonec však k vyplenění nedošlo. Důležité je, že město je popsáno jako tak bohaté, že láká nájezdníky.

S tím souvisí fakt, že do města s obchodníky putovalo ohromné množství stříbra a obchodní stanice i její obyvatelé na něm byli závislí. Nejvíce stříbra se do Birky dostalo od 9. století do 2. poloviny 10. století. Kolem roku 960 se tok stříbra směrem z Kyjevské Rusi uzavřel a tím došlo k poklesu importu a exportu. Stříbro se začalo shánět složitě ze západní Evropy (např. Anglie) a nebylo příliš kvalitní. Kolem roku 975 (spíše obecně na konci 10. století) město zaniká úplně. Obchod se následně přesouvá na břehy jezera Mälaren – například do Sigtuny. Toto sídlo má však jiný charakter – jde primárně o město, nikoli obchodní stanice.

Příčin zániku Birky mohlo být několik ([více zde](#)):

1. Klimatické podmínky – sestup hladiny jako důsledek postglaciálních pohybů. Tyto změny

- mohly z Mälarenu jakožto mořské zátoky učinit jezero a odříznout ho tak od přístupu do Baltu.
2. Nedostatek stříbra a odsun obyvatelstva do nově založeným měst. Kolem r. 970 došlo arabské stříbro, a to ze dvou důvodů: arabské stříbrné doly byly vyčerpány a byly přerušeny obchodní trasy mezi horní Volhou a Pobaltím v důsledku vzestupu Kyjevské Rusi.
 3. Vyplenění – kolem roku 985 proplul švédský претенdent Styrbjörn jezerem Mälaren se záměrem zmocnit se Staré Uppsaly. Následně se odehrála bitva na Fýriských polích, kde bylo dánské vojsko v čele se Styrbjörnem poraženo. Je možné, že Birka byla při tomto nájezdu vypleněna.

Je pravda, že nedostatek stříbra je nejpravděpodobnějším důvodem zániku Birky. Švédský král (v této době vládl Eirík Vítězný) pravděpodobně nezískával uspokojivý poplatek z daní a přesídlil obyvatele, pokud se obyvatele neodstěhovali sami. Po zániku Birky se obchodního monopolu ujal Gotland, který díky své pozici v Baltském moři lépe splňoval funkci obchodní velmoci. Obchod se zaměřil na západní Evropu.

Obyvatelstvo

Pro Birku bylo charakteristické, že byla osídlena permanentně, na rozdíl od Kaupangu, kam se stahovaly obchodníci pouze v létě. Trhy se zde konaly celoročně, a to i v zimě, kdy obchod probíhal po zamrzlém ledě, jak dosvědčují archeologické nálezy.

Co se týče počtu obyvatel Birky, odhady stanovují 500–1000, přičemž počet 500–700 je reálnější. Bylo rovněž vypočítáno, že statisticky každá čtvrtá usedlost v okolí Mälarenu zásobovala Birku potravinami, protože ostrov Björkö nemohl uživit tak početné obyvatelstvo. A naopak Birka zásobovala 2–3 tisíce usedlostí importy.

Není tedy divu, že se na tomto frekventovaném místě pořádal sněm, jak dokazuje *Život Ansgara*. Je patrné, že Birka měla ve švédském království výjimečné postavení a scházeli se v ní nejvýznamnější lidé. Sněmu předsedal králův zplnomocněnec, který měl na starost také obranu města a vybírání daní. Sněmovní místo se mělo nacházet nedaleko kostela.

O důležitosti města také svědčí fakt, že první švédské misie cílí na Birku. Prameny dokazují, že zde vedle sebe žili pohané i křesťané. Křesťanství do Birky zasahovalo prostřednictvím misionářů a západoevropských kupců. Mezi archeologickými nálezy se nacházejí od 10. století křížky.

Obyvatelstvo se skládalo ze stálé vojenské posádky, místních obchodníků a zahraničních kupců. Vojenská posádka, která sídlila poblíž tamější pevnosti, byla dobře vyzbrojena a někteří její členové vlastnily východní zbroje (lamelové apod.). Posádka byla pod velením zplnomocněnce, který sídlil v přílehlých královských dvorcích, o nichž byla řeč. Místní obchodníci sídlili v samotné městské zástavbě, která je dnes označována jako „Černá země“. Mezi zahraničními obchodníky byly Frísové (existují dokonce názory, že v Birce existovala „fríská čtvrť“), Anglosasové, Němci, pobaltští Slované, Řekové i obchodníci z Orientu. *Život Ansgara* říká, že pro místní a zahraniční obyvatelstvo platily rozdílné zákony.

Kontakty se zahraničím a obchodní artikl

Birka fungovala jako křižovatka dálkových obchodních tras a spojovala dvě oddělené provenience - západní Evropu a byzantský a arabský svět. Zároveň zprostředkovávala i obchod s Haithabu, což znamenalo napojení skandinávského obchodu na kontinentální. Pozice Birky v rámci zahraničního obchodu nebyla tak výhodná jako pozice Gotlandu, ale přístavy byly na jezeře chráněny před drsným mořským počasím. A hlavně, tamější vody byly díky bezprostřední švédské královské moci bezpečnější.

Obchodovalo se zejména s kožešinami (medvědí, liščí, kuní, vydří, bobří a sobolí), které představovaly společně s bronzovými ozdobami hlavní exportní artikly. Dále se exportovaly

například sobí parohy, mroží kly, jantar a med. Mezi importované předměty patřilo zejména arabské stříbro, byzantské hedvábí a brokát, rýnské sklo, fríské sukno, franské zbraně a sůl. Je možné, že se obchodovalo i s otroky.

Birka plnila funkci obchodní stanice jak v mezinárodním, tak v lokálním měřítku. Výhodná pozice města zajišťovala obchod v rámci švédského království. Díky silným kontaktům s východem se mezi archeologickými nálezy nacházejí netradiční předměty, jejichž původ bychom ve Skandinávii hledali marně. Místní obchodníci i vojenská posádka preferovaly zahraniční výrobky, které byly mnohem zdobenější a atypičtější, což byla známka luxusu.

Pevnost, město, přístavy

Ostrovu dominuje skalnaté návrší, které je ze západní strany chráněno příkrým srázem. Na tomto návrší byla postavena pevnost, které se dnes říká Borg a která byla ze tří stran obehnaná oválným valem z kamenů a hlíny (dnes cca 2 m vysoký, 7,5-15 m široký) v celkové délce asi 350 m. Opevnění bylo postaveno v 2. polovině 8. století a bylo užíváno do počátku 9. století, kdy vyhořelo a muselo být postaveno znova. V hradišti se mohl nacházet Ansgarův kostel. Hradiště mělo tři brány – na sever, východ (k městu) a jih. Za severní branou (také označována jako Královská brána) se rozkládala síň, ve které žila vojenská posádka. Také se tam nacházel sklad zbraní. Pevnost měla sloužit jako útočiště při nájezdu, ke kterým navzdory dobré obraně mohlo docházet.

Východní brána spojovala pevnost s městem. Na valy pevnosti navazovalo opevnění města. Město bylo chráněno od východu náspem, který vznikl v průběhu 9. století. Opevnění města vznikalo v několika etapách, které byly dokončeny v 10. století. Východní opevnění bylo dlouhé asi 700 metrů (zachovalo se 450 m) a chránilo i nejzápadnější přístav (Kugghamn). Val byl vysoký 2 metry a široký 7-12 metrů. Je pravděpodobné, že se v něm nacházelo několik (6?) dřevěných věží čtvercového profilu. Ze západu bylo město chráněno vodní palisádou.

Město („Černá země“) se rozkládalo na 12 ha. Nacházely se zde dva typy domů - jeden s rákosovými stěnami ohozenými hlínou, druhý z planěk utěšňovaných hlínou. Byly zde nalezeny také tři dlouhé domy o rozměrech 20×5-6 m). Město bylo velmi znečištěné. Chovalo se zde velké množství zvířete (prasata, krávy, ovce, kozy, koně, psy a kočky).

Birka měla tři přístavy - jeden umělý a dva přírodní. Umělý přístav, který se nazývá Kugghamn, se nacházel nejzápadněji a byl chráněn městským opevněním. Byl dlouhý zhruba 80 metrů, byl mělký a sloužil ke stavbě a opravě lodí. Další dva přístavy, Korshamn (Křížový přístav) a Salvik, se nacházely východně za valem. Salvik byl rovněž mělký.

Pohřebiště, hroby, archeologické nálezy (diskuze)

Na ostrově Björkö se nachází velké množství pohřebišť se zhruba 2 tisíci hroby. Některé z nich jsou dokonce předvikinské. Obecně vzato se v Birce nachází největší počet vikinských hrobů ve Skandinávii. Největším pohřebištem v Birce je *Hemlanden*, který se skládá z 1600 hrobů. Dalšími velkými pohřebišti v Birce jsou *Borgs hage* (250 hrobů) a *Kvarnbacka* (185 hrobů). Nacházíme hroby pohanské i křesťanské, mužské i ženské, bohaté i chudé. Nacházejí se inhumační i kremační hroby. Chudí byli obvykle spáleni a uloženi bez cenností, ale bohatí byli pohřbíváni ve velkých dřevěných vnitřních komorách, v rakvích a bohatou pohřební výbavou. Právě tyto archeologické nálezy jsou velmi cenným pramenem ke zkoumání nejen Birky, ale celé doby vikinské. Bylo běžné, že se s mrtvým vkládaly jeho odznaky moci – k muži zbraně, zbroje a koně, se ženami šperky, nástroje apod.

Příklad využití archeologických nálezů: V mnoha kosterních pozůstatků lidí i zvířat byly nalezeny v oblasti chodidel kovové hroty, které se nasazovaly na boty a kopyta. Bylo dokázáno, že sloužily k chůzi po ledě (jak již bylo řečeno, obchody probíhaly také v zimě). Soudí se také, že mají i náboženský přesah. Podle mytologie je cesta do podsvětí (Niflheimu) namrzlá. Kovové hroty tedy můžeme považovat za povinnou výbavu každého, kdo se chce dostat do posmrtného světa.

Diskuze (možná témata, můžete vymyslet svoje):

- Látky (ve 170 hrobech se našly textilie, z toho 60 hrobů obsahovalo brokátové karetky)
- Lamelové zbroje (lamely osmi typů)
- Peněženky a brašny ruského typu

Doporučená literatura

Monografie o době vikinské:

ARBMAN, Holger. *Vikingové*. Praha: Mladá Fronta, 1969, 200 s.

BRØNDSTED, Johannes. *Vikingové – sága tří staletí*. Praha: Praha, 1967, 248 s.

CAMPBELL, James Graham (ed.). *Svět vikingů*. Praha: Balios, 1998, 240 s.

KOŠNAR, Lubomír. *Severní Evropa v raném středověku a vikinská expanze*. Praha: Karolinum, 1993, 217 s.

Série Birka:

ARBMAN, Holger. *Birka I. Die Gräber*. Stockholm: Kungl, 1940.

ARWIDSSON, Greta. *Birka II:1. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Stockholm: Kungl, 1981.

----- *Birka II:2. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Stockholm: Kungl, 1986.

----- *Birka II:3. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Stockholm: Kungl, 1989.

GEIJER, Agnes. *Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern*. Stockholm: Kungl, 1938.

GRÄSLUND, Anne-Sofie. *Birka IV. The Burial Customs*. Stockholm: Kungl, 1980.

DUCZKO, Władysław. *Birka V. The filigree and granulation work of the Viking period*. Stockholm: Kungl, 1985.

Další:

HEDENSTIERNA-JONSON, Charlotte. *The Birka Warrior - the material culture of a martial society*. Stockholm 2006 [doktorská práce]. Online: <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:189759/FULLTEXT01.pdf>